

Annette Thörnquist (red): *Work Life, Work Environment and Work Safety in Transition*

Historical and Sociological Perspectives on the Developments in Sweden during the 20th Century

Arbetsliv i omvandling 2001:9, Arbetslivsinstitutet, Stockholm, 2001

Antologin *Work Life, Work Environment and Work Safety in Transition* är ett försök att, utifrån ett mångdisciplinärt perspektiv, sätta svensk arbetslivsforskning på den internationella kartan. De nio bidragen är skrivna av författare som har sitt ursprung forskningsmässigt inom historia, ekonomisk historia, psykologi och sociologi, där de två första disciplinerna dominerar. Forskarna, som är välkända för den svenska vetenskapliga publiken, presenterar stickprov på sin forskning för den icke-skandinaviska läsekretsen.

Bokens första kapitel är ett exempel på hur svenska historiker börjar söka sig utanför de sedvanliga källorna. Bill Sund undersöker i artikeln "Proletarian Writers, the Working Environment and the Struggle for Hegemony" den debatt som ägde rum om arbetsförhållanden inte enbart inom ramen för de vanliga kanalerna för politiken, utan även inom skönlitteraturen bland de så kallade proletärförfattarna, en litterär genre som haft en särskild utveckling inom de nordiska länderna. Med utgångspunkt i författare från 1940- och 1950-talen, Maria Sandel, Moa Martinsson, Elsa Appelquist, Stig Sjödin och i synnerhet Folke Fridell, visar han hur skönlitteraturen blev en integrerad del av debatten om arbetsförhållanden inom det svenska efterkrigssamhälle som präglades av den socialdemokratiska efterkrigstidens hegemoni.

Maths Isacson ger en mer allmän översikt över utvecklingen av förhållanden inom

stålindustrin under ett helt sekel i "The Work Environment in the Swedish Iron and Steel Industry during the 20th Century". Den historiska överblicken av den ekonomiska utvecklingen, förändringarna i lagstiftningar samt den faktiska utvecklingen av sjukdomar och dödsfall ur statistisk synvinkel, illustreras väl av en arbetares livsberättelse, där utvecklingen speglas i hans och familjens levnadsöde. Man ser även här hur den "nya" historieforskningen utnyttjar en rad olika typer av källor och metoder

Redaktören Annette Thörnquists eget bidrag behandlar silikosproblematiken i den svenska järn- och stålindustrin under det gångna århundradet och bygger delvis på hennes bok från 1993 *Silikosproblemet i Österbybruk 1920–1980. Skyddsarbetet – facklig kamp eller partssamarbete?* I den här essän är dock vyerna vidgade till det nationella planet och jämförelser görs med internationell forskning. Författaren diskuterar inte enbart hur sjukdomen kom med på den medicinska kartan i Sverige, utan även hur silikos och besläktade sjukdomar började betraktas som problem, trots att man sedan åtminstone 1700-talet känt till effekterna av dem i olika arbetssituationer. Med hjälp av exempel från Österbybruks gjuteri visar hon hur komplicerat samspelet kunde vara mellan företagets intressen, de fackliga organisationerna, företagsläkaren och det som arbetarna såg som sina egna intressen. På ett skickligt sätt får hon fram en mycket nyan-

serad bild av komplexiteten som rymts inom arbetarskyddsproblematiken.

I "Changing Sex, Changing Gender: Lumberjacks, Female Cooks and Occupational Safety" undersöker Bo Persson hur introduktionen av kvinnliga kockar i skogsarbete var ett led i arbetet för en förbättrad arbetsmiljö under framförallt mellankrigstiden och 1940-talet. Introduktionen av organiserad arbetsinspektion inkluderade så småningom även skogsarbete, och genom Skogsyrkesinspektionen gjordes försök att påverka arbetsförhållanden. Drivande i detta försök var Oscar Wallner som hade en ledande roll fram till slutet av 1950-talet. Han ansåg att genom introduktionen av en kvinnlig professionell hushållerska som lagade mat, skötte om städning osv, samt var utbildad i enkel första hjälpen kunde man höja levnadsstandarden och även förebygga olyckor i skogsarbetarnas stugor. I vilken mån denna politik var lyckad är svårt att bedöma. En slutsats som dras utifrån ett genusteoretiskt perspektiv är emellertid att tidigare möjligheter till att byta könsroller, sk "crossover," (t ex att män lagade mat i den helmanliga miljön som skogsarbetet utgjorde eller att kvinnorna skötte männens arbetsuppgifter när männen var bortresta), inte längre var möjligt i den nya professionaliserade arbetsmiljön i skogen.

Lynn Karlssons "Perspectives on Gendered Labour Legislation in Sweden during the 20th Century" diskuterar tillkomsten och de successiva ändringar av förbudet mot nattarbete för kvinnor, i synnerhet mellan 1911 och 1962. Med Sveriges underskrift av den så kallade Bernkonventionen 1906 följde restriktioner av hur den inhemska lagstiftningen kunde se ut i frågor rörande kvinnornas arbete. Det som kännetecknade debatten kring lagstiftningen som begränsade kvinnors kvällsarbete var oppositionen

från olika typer av kvinnogrupper, tvärs över parti- och klassgränser. Också från den kvinnliga yrkesinspektionens sida kom det opposition mot restriktionerna som ofta ansågs mer som börda än skydd. Även tidigt under seklet höjdes röster för mer jämlikhet i den typ av restriktion som bestämdes för arbetsmarknaden. Ett återkommande tema är i vilken mån begränsningarna har tjänat kvinnorna eller andra krafter i samhället. En förståelse av sådana grundläggande lagstiftning är fundamental för att få en inblick i hur arbetsmarknaden har fungerat för kvinnor.

Den kvinnlig yrkesinspektionen och de problem som uppmärksammades av yrkesinspektionen behandlas av Annika Åkerblom i uppsatsen "Female Factory Inspectorate: Protection for Women in Swedish Working Life 1913–1948,". Den diskuterar även strategierna som rekommenderades i försöket att hjälpa kvinnliga arbetare att handskas med det ökade trycket som rationaliseringsprocessen i industrin innebar. Frågan om nattarbete var central, liksom frågorna om arbetsmiljön och arbetsförhållanden. Adekvata omklädningslokaler, lunchrum, pauser i arbete, arbetsställningar, mm, och löner var frågor som berördes. Författaren drar slutsatsen att strategier utvecklades för att försöka göra kvinnornas dilemma, konflikten mellan hennes reproduktiv- och yrkesroll, mer hanterbar. Men även andra motiv fanns. Bakom försöket att få till stånd en förändring i deras livsstil kunde moraliska motiv skönjas. Trots att den kvinnliga yrkesinspektionen hade som syfte att reducera kvinnornas underordning, blev resultatet det motsatta. Man reproducerade underordningen och förstärkte den kvinnliga segregationen. De traditionella frågorna som behandlades var relaterade mest till kvinnornas obetalda arbete i hemmet.

Artikeln om funktionshindrade på arbetsmarknaden utgör Martha Blomqvists bidrag "The Outer Boundaries of Wage Work: Creating Occupationally Handicapped Workers". Hennes översikt skisserar de funktionshindrades relation till arbetsmarknaden med tonvikten på 1900-talets andra hälft. Diskussionen är centrerad kring hur förändringarna på arbetsmarknaden, med industrialisering, framväxten av lönearbete och senare industrins rationalisering och fackföreningarnas kollektivavtal samt minimilönens införande har påverkat de funktionshindrades möjligheterna till deltagande. Lagstiftningarna som påverkar de funktionshindrades plats på arbetsmarknaden och som var ämnade som skydd för de funktionshindrade diskuteras. Slutsatsen är att dagens politik kommer att skapa (eller har skapat) en ökad segregering av dem som definieras som handikappade.

Hälsovårdens organisation i dagens Sverige står i fokus för Gerd Lindgrens uppsats "Alone in the Team? A Sociological Perspective on New Organisational Models within Health Care". Denna essä ställer frågor kring användandet av sk "managerial models" och deras effekt på människor som arbetar inom sjukvården. Två studier har gjorts av personalen på ett sjukhus 1989-90 och 1996-97. Stora rationaliseringar hade genomförts mellan dessa perioder, med en omfattande omorganisation av arbetet. Innebörden var att den gamla hierarkiska strukturen, med undersköterskor (eller sjukvårdsbiträde) längst ner, sjuksköterskor i mitten och läkare högst upp, hade demonterats och ersattas med ett lagsystem. I stället för att vara medlem av ett kollektiv, blev människor på varje nivå en medarbetare (co-worker), den minsta enheten i korporationens kultur och struktur. Som medarbetare skulle man arbeta i lag, utföra olika

projekt, ha breda kunskaper och färdigheter samt vara flexibel. Genom att tillämpa Sverre Lysgaards teori om kollektivet visar författaren hur förändringarna som har ägt rum leder till ett system som inte kan tillfredsställas, som ställer en oändlig mängd krav och kräver allt mänskligt kapital. Människor längst ner i kedjan drabbas hårdast. Genom den skarpa analysen får de symptom som uppkommer på arbetsplatser i form av utbrändhet och missnöje en djupare och mer nyanserad förklaring.

Under de senaste decennierna har begreppet "arbetsmiljö" förändrats och breddats, vilket utgör temat i volymens sista artikel "The Future of Work Environment Reforms: Does the Concept of Work Environment Apply within the New Economy?" författad av Michael Allvin och Gunnar Aronsson. Glidningen i fokus har gjort att åtgärderna hamnar för långt ifrån de mest aktuella problemen. Enligt författarna har i synnerhet den psykosociala breddningen av definitionen orsakat svårigheter. I det traditionella begreppet var tid, rum och organisationens form arbetsmiljöns viktigaste beståndsdelar. Men förändringarna på arbetsmarknaden sedan 1970-talet, t ex ökade decentralisering, flexibilitet i schemaläggning osv, visar bristerna med den traditionella definitionen, som ändå ofta har styrts åtgärderna.

Essäsamlingen är ett viktigt bidrag till diskussionen om hur dagens situation har skapats av det förflutna, om samspelet mellan lagstiftningar, idéer, samhällets intentioner och människors arbetsförhållanden. Men bidragen är av varierande kvalitet. Några spänner över stora områden och saknar skärpa när det gäller analysen (Åkerblom och Blomqvist). Andra experimenterar med nya historiska metoder och källor med intressanta, dock ibland blandade, resultat (Sund och Isacson). Min egen favo-

rit är Gerd Lindgrens fruktbara analys av arbete på sjukhus utifrån organisationsteori. Här får man en klar analys av förändringar som har ägt rum i den miljön. Som tankeexperiment kan man fråga hur resultaten skulle kunnat ha sett ut med en annan teoretiskt utgångspunkt, men analysen är skarp och argumentationen övertygande. Även Allvins och Aronssons analys av begreppet "arbetsmiljö" och dess tillämpning ger viktiga tankeställare. Karlssons, Perssons och Thörnqvists artiklar är gedigna analyser av

mer klassiskt snitt. I allmänhet ger boken en bra översikt över denna genre. Det är synd att en något ojämn språkbehandling försvårar läsningen av en del uppsatser. Detta kommer emellertid att förbli ett problem för spridning av den svenska forskningen internationellt när medel för språkgranskning ofta saknas.

Professor **Marie C Nelson**
Enheten för historia och Tema Hälsa
Linköpings universitet